

In memoriam dr. h. c. Maurits Anne Lieftinck
18.II.1904-13.IV.1985

door

A. DIAKONOFF

Rijksmuseum van Natuurlijke Historie, Leiden

Op 13 april 1985 overleed plotseling in zijn huis te Rhenen Maus Lieftinck, de vooraanstaande Nederlandse entomoloog, op de leeftijd van 81 jaar. In hem verliest onze Vereniging haar enige Nederlandse Erelid en haar oudste gewone lid, toegetreden in 1919.

Maus was een internationaal erkend specialist van Odonata, een man met uitzonderlijke kennis en ervaring van de tropische insektenwereld, veldbioloog, onvermoeibare verzamelaar, auteur van meer dan 300 wetenschappelijke publikaties en een ontembare enthousiast voor de entomologische wetenschap. Hij was een voorbeeld voor zijn collega's, een beminnelijk mens en voor velen een trouwe vriend. Zijn heengaan laat voor dezen een leemte achter, die met de dag groter wordt.

Maus Lieftinck werd op 18 februari 1904 te Amsterdam geboren, als tweede zoon van G. Lieftinck en E. Esser en had een broer en drie jongere zusters. Hij was de enige van het gezin,

die van jongs af aan een grote belangstelling voor de levende natuur aan de dag legde. Toen hij leerling werd van het Amsterdams Lyceum, kreeg hij als leraar biologie de talentvolle botanicus, later professor dr. J. Heimans, die grote invloed heeft gehad op zijn ontwikkeling tot bioloog. Hij was het die Maus heeft aangezet om de Nederlandse libellen te bewerken.

Reeds in 1919, 15 jaar oud, werd Lieftinck lid van onze Vereniging; hij is het tot zijn dood gebleven. Later studeerde hij biologie aan de Universiteit van Amsterdam, waarbij zijn enthousiasme voor de Odonata steeds groeide. Nog als student publiceerde hij zijn „Odonata Neerlandica”, een belangrijke wetenschappelijke bijdrage, die van een ongewone kennis, inzicht en kundigheid van de jonge natuuronderzoeker getuigde. Niet alleen libellen interesseerden hem toen, ook vogels en Hymenoptera en eigenlijk alle inktengroepen kende hij, zoals blijkt uit zijn eerdere, allerprilste publikaties in het nieuwe tijdschrift voor jeugd-natuurstudie „Amoeba” (nog steeds bestaand), waarvan hij van het begin af redacteur was.

Spoedig ging Maus zich ook verdiepen in de systematiek van de tropische libellen, een haast ongerept gebied. Daarom werd de volgende gebeurtenis van zo groot belang voor zijn verdere leven: in 1929 werd hem een betrekking van zoöloog (entomoloog), aan het Zoölogisch Museum van 's Lands Plantentuin te Buitenzorg (thans Bogor), op Java, aangeboden! Voor onze Maus was dit voorstel een vrijkaartje naar het paradijs, een unieke gelegenheid om de tropische insekten ter plaatse te bestuderen. Men kan zich levendig zijn enthousiasme voorstellen. Hoe vruchtbaar deze kans zou worden getuigt zijn wetenschappelijke nalatenschap. Op 21 augustus van datzelfde jaar vertrok hij naar Java.

Het Zoölogisch Museum te Buitenzorg is een van de zeer weinige musea in de tropen. Het is prachtig gelegen in de wereldberoemde Plantentuin, in een streek met een prettig klimaat en hoge regenval, die voor een rijke plantengroei zorgt. Een betere plaats voor een zoölogisch museum en laboratorium kan men zich moeilijk indenken. Daar, te midden van de overdaad aan planten en insekten, moet Maus zich intens gelukkig gevoeld hebben.

Hij begon al dadelijk met het bijeenbrengen van een grote libellenverzameling, doch legde zich ook toe op de vele nieuwe zaken, die zijn conservatorschap met zich bracht. Het onderhoud van droge collecties in de tropen vereiste veel zorg: alles moest in blikken trommels bewaard en met ongebluste kalk gedroogd worden. Verder besteedde hij veel aandacht aan het bijhouden en vernieuwen van de exposities, het verzorgen van de redactie van de wetenschappelijke tijdschriften „Treubia”, „De Tropische Natuur” en de door de firma Brill uitgegeven „Nova Guinea” (waarvan hij mederedacteur was). Ook werd hij al gauw Voorzitter van de „Nederlandsch-Indische Afdeeling” van de Nederlandsche Entomologische Vereeniging, in 1935 geëmancipeerd tot de Nederlandsch-Indische Entomologische Vereeniging en na de oorlog voortgezet als Perkumpulan Entomologi di Indonesia (Entomological Society of Indonesia).

Lieftinck was ook onvermoeibaar bezig met veldstudie, het verzamelen en kweken van allerlei inktelarven, vooral van die van libellen, die meestal nog onbekend waren. Zelf een voortreffelijk tekenaar, heeft hij, bijgestaan door Indonesische tekenaars, massa's tekeningen van de zeer ingewikkeld gevormde libellelarven en van de anatomie van de libellen vervaardigd, nodig voor zijn vele publikaties. Het Museum was door zijn unieke positie in Zuid-Azië wat geïsoleerd, maar daardoor ook sterk. Later hebben wij dit paradox afgebeeld op de nieuwe colofon van het Museum, met de voorstelling van de reuzenvaraan, endeem van het eilandje Komodo, met de inscriptie: „*In solitudine fors*” (kracht in eenzaamheid). Deze positie bracht vele aanvragen om wetenschappelijk advies mee en een grote correspondentie over de hele wereld.

Aan deze activiteiten kwam een abrupt einde door het geweld van de Tweede Wereldoorlog, dat het bezetten van Nederlands-Indië door Japan, in februari 1942, tot gevolg had waardoor wetenschappelijk werk onmogelijk werd. Eerst met rust gelaten als adviseur van de nieuwbakken „directeur” van het Museum, werd Lieftinck al gauw gearresteerd, op grond van valse beschuldigingen van collaborateurs van de bezetter en kwam hij voor de geheime politie, de Kempe Tai, waar hij verhoord en onder grote druk gezet werd. Maus heeft zich daarbij met grote persoonlijke moed gedragen. Hij werd eerst in de gevangenis, daarna in enkele krijgsgevangenkampen opgesloten, waar hij tot de capitulatie van Japan moest blijven.

In 1946 vertrok Lieftinck met „recuperatieverlof” naar Europa, doch hij besteedde minder tijd aan herstel van zijn gezondheid dan aan bezoeken aan een reeks Europese musea om typen van libellen en solitaire bijen te bestuderen. (Zijn functie in Buitenzorg werd door schrijver dezes waargenomen.) Teruggekeerd in september 1947, ijverde hij voor het herstellen van het inmiddels weer heropende Museum en van de vele onderbroken wetenschappelijke contacten, naast het organiseren van nieuwe exploraties. Hiervan waren vooral belangrijk zijn deelname aan de Zweeds-Nederlandse Ornithologische Expeditie naar Noord Nieuw-Guinea: het Vogelkop Schiereiland en het eiland Misool met omringende eilanden en de Zwitserse expeditie naar het eiland Sumba, waaraan verzamelaars van het Museum, onder leiding van A. M. R. Wegner, toegevoegd waren.

In 1954 werd Lieftinck gepensioneerd en keerde hij terug naar Nederland. Daar wachtte hem echter geen welverdiende rust na 25 „Indische jaren”, doch voortzetting van grote activiteit. In hetzelfde jaar werd hij tot conservator aan het Rijksmuseum van Natuurlijke Historie te Leiden benoemd, in welke stad hij zich met zijn echtgenote, Cornelia (Corry) M. van Veen, vestigde. Zijn wetenschappelijk werk ging ongestoord door en leverde een 20-tal lijvige publikaties op, waarin hij ook de libellen van de Aethiopische fauna betrok. Inmiddels was hij ook begonnen, het materiaal van zijn grote collectie Aziatische libellen op te zetten, die tot dan toe in papillotten in blikken droogtrommels bewaard werden. Nu werden zij opgezet met gespreide vleugels en in dozen tot een grote collectie gerangschikt; in snel tempo heeft Maus dit tijdrovend werk volbracht.

Ten einde een wereld-collectie van Odonata tot stand te brengen, nodigde Lieftinck zijn oude vriend en collega, dr. D. Geijskes, Hoofd van het Surinaams Museum te Paramaribo, uit naar Leiden te komen om samen met hem de Neotropische libellencollectie op te zetten, om die aan de collectie van de Oude Wereld toe te voegen, waarmee een der grootste wereldcollecties van Odonata tot stand kwam. Ondertussen vond Maus ook nog tijd, om behalve een aantal kleinere reizen en congresbezoeken, nog een viertal buitenlandse verzamelreizen te maken, nl. naar Malaya (1963), Taiwan (1976), Assam (1978) (de twee laatste in gezelschap van zijn vrouw) en naar Zuid-Celebes (1982).

In 1970 verhuisden de Lieftincks naar Rhenen, waar Maus zich ook op veldwaarnemingen van solitaire bijen en op tuinieren heeft toegelegd. In 1969 werd hij gepensioneerd, waarbij hij benoemd werd tot Officier in de Orde van Oranje-Nassau en Erelid werd van onze Vereniging.

De bijzondere wetenschappelijke verdiensten van Maus Lieftinck zijn ook in het buitenland niet onopgemerkt gebleven. Hij werd in 1950 Doctor honoris causa van de Universiteit van Basel, Zwitserland; hij was Erelid van de Société royale belge d'Entomologie, van de Società degli Amici del Museo Civico di Storia Naturale di Genova, Italië, en Erepresident van de Societas Internationalis Odonatologica.

Op 18 februari 1984 werd Maus Lieftinck 80 jaar. Bij deze gelegenheid heeft dr. Geijskes een zeer uitvoerige en geslaagde, rijk met foto's geïllustreerde biografie van Maus in „Odonatologica” (13 (1): 1-50) gepubliceerd, waarin hij de grote betekenis van Lieftinck's werk uitvoerig en deskundig heeft toegelicht; hieraan is een volledige bibliografie toegevoegd, evenals, samen met prof. dr. B. Kiauta, een geautoriseerde catalogus van alle door Maus beschreven taxa van Odonata, te weten: 22 genera en 592 species! Aan deze biografie mocht schrijver dezes enkele gegevens en jaartallen ontleen.

In 1980 is Maus zijn echtgenote ontvallen, wat een zware slag voor hem was. Alleen in het grote huis gebleven, heeft hij afleiding en troost gezocht in het voortzetten van zijn studies, redactiewerk en verzorging van zijn tuin. Doch doorstane ontberingen in de Japanse krijgsgevangenschap en de laatste zware slag schijnen zijn gezondheid ernstig te hebben ondermijnd. Hoewel hij de laatste tijd zich in Rhenen nogal terugtrok en té veel contacten schuwde, was zijn energie en werklust nog zo groot dat niemand, zelfs niet zijn naaste vrienden, het naderen van zijn zo plotselinge einde vermoed hebben. Hij is in het harnas gestorven.

Maus was een vriendelijk en beminlijk mens, eerlijk, integer en zeer bescheiden. Twee populaire ondeugden waren hem geheel vreemd: nóóit heb ik hem horen snoeven over zichzelf of zijn werk; ook roddelde hij nooit. Onder zijn internationale kring van Odonata- en Hymen-

opteren-collega's genoot hij een grote populariteit; zo werd hij op de eerste bijeenkomst van de nieuw opgerichte Odonatologische vereniging meteen tot Erevoorzitter gekozen.

Toch gaf Maus zich niet gemakkelijk en toonde hij vaak iets van reserve, zodat velen hem voor ongevoelig hielden. Maar dat was meer zijn calvinistische opvoeding en zijn nooit-aflaten-de zelfkritiek. Hij koos zijn vrienden met zorg uit, was streng voor ze, maar ook zeer trouw. Wie door zijn reserve wist heen te dringen, vond veel vriendschap, aandacht en warmte.

Postbus 9517, 2300 RA Leiden.

Bijzondere aantastingen door insecten in 1984

door

H. C. BURGER, A. van FRANKENHUYZEN, L. J. W. de GOFFAU & S. A. ULENBERG
Plantenziektenkundige Dienst, Wageningen

ABSTRACT. — Striking infestations of insects in 1984. The gall midge *Dasineura plicatrix* (Loew) caused damage to *Rubus* sp. in a glass-house of a nursery. A remarkable infestation of stalks of *Clematis* (×) "Marie Boisselot" occurred caused by *Phytomyza clematidis* Kaltenbach. *Armeria* sp. was infested by the moth *Lobesia* (*Lobesia*) *littoralis* (Humphreys & Westwood) at different places in the country. This was a rare species in the Netherlands up to now. Two probably undescribed whiteflies of the genera *Aleurotuberculatus* and *Aleurotrachelus* were found respectively on *Pyracantha angustifolia* (Franch.) (Bonsai material) imported from Japan and on *Tillandsia* sp. imported from Brazil. A heavy outbreak of the uncommon coccid *Gossyparia spuria* (Modeer) occurred at 's-Gravenhage. Hundreds of trees of *Ulmus glabra* Huds. "Exoniensis" scattered throughout the town were infested. How far the infestation is of a primary nature is uncertain.

DIPTERA

Cecidomyiidae: galmuggen

Bij brameplanten (*Rubus* sp.) in een kas van een teler te Zundert deed zich een zware aantasting voor van de galmug *Dasineura plicatrix* (Loew). Onze determinatie werd bevestigd door W. Nijveldt te Wageningen.

De larven van deze galmug ontwikkelen zich op jonge blaadjes van talrijke *Rubus*-soorten. In de open lucht is de levenswijze als volgt: De eiafzetting van de eerste generatie geschiedt in mei of juni in de ongeopende bladeren. De bladeren waarop eiafzetting heeft plaatsgevonden worden misvormd, vouwen samen en kunnen zwart worden. Na drie weken begeven de larven zich in de grond waar de verpopping plaatsvindt. De popstoestand duurt circa twee weken. Afhankelijk van de weersomstandigheden komen twee of meer generaties per jaar voor (Barnes, 1948: 44-46). In buitencultures van braam en framboos veroorzaakte dit insect tot nu toe geen problemen.

In de kas van de betreffende teler waren in mei tengevolge van de aantasting al minder bloemtrossen dan normaal verwacht kon worden. Op 1 juni bleek reeds de derde generatie aanwezig te zijn. Chemische bestrijding tijdens de bloei was niet mogelijk. Mede hierdoor had de aantasting zich midden juli nog verder uitgebreid; naar schatting trad op dit tijdstip de 6e generatie op. De larven bevonden zich nu niet alleen op de inmiddels verschrompelde bladeren, maar ook op het bovenste gedeelte van de stengel (fig. 1), waardoor de toppen die volgend jaar vrucht zouden moeten dragen afstierven. Aangezien de plukperiode reeds enige weken daarvoor was begonnen, was bestrijding met een insecticide inmiddels onmogelijk geworden. Wel werden in de periode tussen de bloei en de oogst enige malen insecticiden (o.a.